

NORMA IJODKORLIGI DAVLAT HUQUQIY SIYOSATINING SHAKLI SIFATIDA

Burxanova Shiyrin Jamshitovna

Qoraqalpoq davlat universiteti doktoranti,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Annotatsiya. Maqolada norma ijodkorligining davlatning huquqiy siyosati shakli sifatidagi ahamiyati to'g'risidagi masalalar ko'rib chiqilgan. Davlat siyosatining asosiy maqsadi huquqiy tartibga solish, inson huquq va erkinliklarini ta'minlash, qonun ustuvorligini mustahkamlashdir. Huquqiy siyosatning tuzilishi va vazifalariga, ayniqsa, norma ijodkorligi shaklining xususiyatlariga e'tibor qaratilgan. Norma ijodkorligi davlat idoralari va fuqarolik jamiyatining huquqiy tartibni ta'minlash, qonunlar qabul qilish va ularni amalga oshirishida muhim vosita sifatida ko'rsatiladi. Maqolada huquqiy siyosatning rivojlanish bosqichlari, shuningdek, O'zbekistonda huquqiy siyosatning yangi bosqichdagi yo'nalishlari va amaliyotlari ko'rsatilgan.

Tayanch so'zlar: huquqiy siyosat, norma ijodkorligi, qonun ijodkorligi, huquqiy davlatchilik, huquqiy siyosatni rivojlanish bosqichlari, qonun ustuvorligi.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы нормотворчества как формы государственной правовой политики и его значение в стране. Главная цель государственной политики – установление правопорядка, обеспечение прав и свобод человека, укрепление верховенства права. Уделяется внимание структуре и задачам правовой политики, в частности, особенностям формы нормотворчества. Нормотворчество показано как важный инструмент для государственных органов и гражданского общества в обеспечении правопорядка, принятии и реализации законов. В статье представлены этапы развития правовой политики, а также направления и практика правовой политики в Узбекистане на новом этапе.

Ключевые слова: правовая политика, нормотворчество, законотворчество, правовая государственность, этапы развития правовой политики, верховенство права.

Abstract. This article examines rulemaking as a form of state legal policy and its importance in the country. The primary goal of state policy is to establish law and order, ensure human rights and freedoms, and strengthen the rule of law. Attention is paid to the structure and objectives of legal policy, particularly the specific features of this form of rulemaking. Rulemaking is demonstrated as an important tool for government agencies and civil society in ensuring law and order, as well as the adoption and implementation of laws. The article presents the stages of legal policy development, as well as the trends and practices of legal policy in Uzbekistan at this stage.

Keywords: legal policy, rulemaking, lawmaking, legal statehood, stages of legal policy development, rule of law.

Ma'lumki, har bir rivojlanayotgan davlat oldida turgan eng muhim maqsad va vazifalardan biri davlat siyosatini qaysi model va usullar bilan amaliyotga joriy etish sanaladi. Ushbu masalaning yechimi bir qarashda yengil va oson ko'rinib-da, xorijiy davlatlar tajribasi va real hayot buning aksini tasdiqlaydi. Bugun yurtimiz hayotidagi tub ijobiy ijtimoiy-siyosiy

o'zgarishlar, inson huquq va erkinliklarini himoya qilishning yangi bosqichi, fuqarolarning huquqiy ongi va madaniyati oshishi, o'z huquq va erkinliklarini anglashi hamda talab qilishidir. So'z erkinligi, xalq hokimiyatchiligi, davlat organlarining aholi bilan ishlashda mutlaqo yangi tamoyillar asosida tashkil etilishi va amalga oshirilishi, ular faoliyatida ochiqlik va shaffoflikning keng

ta'minlanishi ham mamlakatda amalga oshirilayotgan huquqiy siyosatning yangi darajaga chiqqanini yana bir karra tasdiqlamoqda. Shu jihatdan mamlakatimizda mazkur masalalar, jumladan, rivojlanishni qaysi yo'l bilan amalga oshirish vazifasi so'nggi yillarda tobora dolzarb tus olgan. Bu bir tomondan mamlakatning huquqiy siyosatga e'tiborini jiddiy ravishda kuchaytirdi. Xo'sh huquqiy siyosat o'zi nima, degan savolga ilmiy va murakkab ta'rif berishdan yiroqlashgan holda, uning fuqarolar uchun ahamiyatli bo'lgan real jihatlariga to'xtalib o'tish maqsadga muvofiq deb bildik.

Ta'kidlash joizki, "siyosat" so'zi o'zining uzoq yillik tarixiga ega bo'lib, asosan, yunon faylasufi Arastu sababli ushbu atamadan keng foydalanish boshlanadi. Olim muloqotning eng muhim va oliy darajasi – siyosiy muloqot haqida gapiradi [1]. Haqiqatan, har bir insonning – mutaxassis, olim, korxona boshqaruvchisi, davlat idorasi rahbari, siyosiy partiya yetakchisidan tortib, davlat rahbarigacha – o'z siyosati mavjud. Ya'ni, har bir insonning o'z boshqaruv va individual ta'sir o'tkazish uslublari bo'ladi.

Sodda qilib aytganda, siyosat – ijtimoiy jarayonlarni boshqarish san'ati, huquqiy siyosat mohiyatida huquqiy tartibga solish sohasida davlat olib borayotgan faoliyat strategiyasini tushunish mumkin [2]. Xuddi shunday, u davlat siyosati va huquqiy rivojlanishining taktik yondashuvi va algoritmi sifatida ham qabul qilinadi. Huquqiy siyosat o'z ichiga davlat siyosatining barcha yo'nalishlarini qamrab oladi. Chunki har qanday siyosiy islohot Konstitutsiya, qonun, Prezident va Hukumat imzolaydigan qonunchilik hujjatlari orqali amalga oshiriladi.

Shuning uchun ham mazkur masalaga qaratiladigan e'tibor boshqa yo'nalishlarning rivojlanishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir o'tkazadi. Huquqiy siyosatning maqsadi huquqiy tartibga solishning samarali mexanizmini yaratish, inson huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini to'liq ta'minlash uchun qonuniy vositalardan samarali foydalanish, qonun ustuvorligi va huquq-tartibotni mustahkamlash, huquqiy davlatchilikni shakllantirish hamda jamiyatda aholining huquqiy ongi va huquqiy madaniyatini yuksaltirishdan iborat.

Yuridik adabiyotlarda huquqiy siyosatning tuzilishi ikkita asosiy elementga ajratilganligini

ko'rish mumkin. Birinchisi, to'g'ridan-to'g'ri huquqiy sohadagi siyosat, qoidalar yaratish va huquqiy tartibga solish mexanizmini takomillashtirish bilan bog'liq, ikkinchisi, ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solishni amalga oshirishda va huquqni muhofaza qilish faoliyatida ifodalangan huquqning amal qilishi orqali amalga oshiriladigan siyosat [3].

Ushbu yondashuvga qo'shilgan holda, biz davlatning huquqiy siyosati, birinchi navbatda, norma ijodkorligi orqali amalga oshirilishini ta'kidlaymiz. Norma ijodkorligi orqali yaratilgan huquqiy normalar bizga davlatning huquqiy tartibga solish sohasidagi strategiyasining maqsadga muvofiqligini, xususan, uning umume'tirof etilgan xalqaro tamoyillar va normalarga qay darajada mos kelishi yoki mos kelmasligini, shuningdek, huquqiy davlat qurish nazariyasi va amaliyotini baholash imkonini beradi.

Mavzuga oid izlanishlarimiz asosida norma ijodkorligi shaklining asosiy xususiyatlarini yoritishni lozim deb topdik. Norma ijodkorligi deganda, qonun ijodkorligining yakuniy bosqichi tushunilishi kerak, bu ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish va mavjud huquqiy tizimni takomillashtirish maqsadida huquqiy normalarni qabul qilish, o'zgartirish yoki bekor qilish bo'yicha vakolatli subyektlarning faoliyati deb ta'rif berish mumkin.

Yuridik adabiyotlarda "huquqiy siyosat" tushunchasiga oid bir necha ta'riflarni uchratish mumkin. Jumladan, professor H.T. Odilqoriyev: "Davlatning huquqiy tizim harakatlanishini ta'minlash, huquqiy hayotni tashkillashtirish bobida yuritadigan siyosati huquqiy siyosat deb ataladi. Huquqiy siyosat – davlatning huquqiy mafkurasi, uning huquqiy hayot sohasida tutadigan yo'l-yo'rig'i, ro'yobga chiqaradigan amal va tadbirlari, qo'llaniladigan rahbariy g'oyalari (prinsiplari) ifodasi", degan fikrni ilgari suradi. Shu bilan birga, aytish joizki, huquqiy siyosat yuridik faoliyatdagi qadriyatlar, ustuvorliklar tizimida, huquqiy hayot voqeliklarida, qonunlar va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar mazmunida hamda rasmiy huquqiy mafkurada namoyon bo'ladi [4].

Huquqiy siyosatning norma ijodkorligi shakli murakkab va noaniq hodisadir. Uning samardorligi kaliti huquqiy siyosat vositalaridan foydalanishdir. Shu bilan birga, huquqiy siyosatning ijodkorligi shaklining mustaqilligi uni boshqa

huquqiy siyosat shakllaridan (huquqni muhofaza qilish va qonunni amalga oshirish) ajratib turadigan xususiyatlarning mavjudligi bilan belgilanadi. Huquqiy siyosatning norma ijodkorligi shakli davlat idoralari va fuqarolik jamiyati subyektlarining jamiyatni rivojlantirish strategiyalari va taktikalarini shakllantirish va amalga oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan, izchil va tizimli faoliyatidir.

Huquqiy siyosatning norma ijodkorligi shaklining mohiyatini nazariy tushunish doirasida ushbu siyosiy va huquqiy hodisaning quyidagi xususiyatlarini aniqlash o'rinli: a) bir nechta subyektlar bilan tavsiflanadi; b) ommaviy xarakterga ega; v) davlat va jamoat tashkilotlarining turli darajalarida amalga oshirilganligi sababli ko'p darajali tabiati bilan ajralib turadi; g) o'zaro izchil, uzilishsiz va yaxlit qonunchilik tizimini yaratishga intiladi; d) norma belgilash qarorlarini qabul qilish jarayonida ilmiy salohiyatdan majburiy foydalanish talabiga asoslanadi; ye) o'zining izchilligi va oldindan aytib bo'lishini ta'minlaydigan prognozlash va rejalashtirish vositalaridan foydalanadi; yo) tizimli xarakterga ega.

Huquqiy siyosatga oid qisqacha ilmiy mushohadadan so'ng, huquqiy siyosatning rivojlanishi haqida ham fikr yuritish o'rinli deb hisoblaymiz. Bu jarayonni albatta shartli tarzda muayyan bosqichlarga ajratish maqsadga muvofiq. Mustaqillik davrida huquqiy siyosatning rivojlanishini shartli ravishda to'rt bosqichga bo'lish mumkin. Birinchi bosqich (1989–1995-yillar)da yakka partiya-viylikka asoslangan tizimdan voz kechildi, yangi davlatchilik va siyosiy tizim asosi yaratildi, hokimiyatning uchga bo'linishi tamoyili rasman belgilandi.

Ikkinchi bosqich (1996–1999-yillar)da ilk bor siyosiy plyuralizm va ko'ppartiyaviylik tizimi shakllantirildi. Tashqi siyosatning asosiy yo'nalishlari belgilandi, ta'lim, bojxona va soliq, qonun loyihalarini umumxalq muhokamasiga qo'yish masalalari tartibga solindi.

Uchinchi bosqich (2000–2015-yillar)da parlamentga saylovlar yakunlanib, Prezident saylovlari bo'lib o'tdi. Asosan, ma'muriy-huquqiy va demokratik institutlarning muvozanatli va barqaror faoliyat yuritishiga e'tibor qaratildi. Ushbu davrda huquqiy siyosatning rivojlanishi o'tish davrini boshdan kechirdi, desa ham bo'ladi.

To'rtinchi bosqichda (2016-yildan hozirga qadar) mamlakatni yanada rivojlantirish bo'yicha sa'y-harakatlar Harakatlar strategiyasi (2017–2021-yillar) va Yangi O'zbekistonning 2022–2026-yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi hamda "O'zbekiston – 2030" strategiyasi asosida davom etmoqda. Jumladan, bugungi kunda inson qadriini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali xalqparvar davlat barpo etish bo'yicha davlat siyosati amalga oshirilmoqda.

Aynan to'rtinchi bosqich doirasida huquqiy siyosatning dolzarbligi apogeyaga, ya'ni o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi, desak mubolag'a bo'lmaydi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 13-apreldagi "Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya organlari va muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni bilan adliya organlari va muassasalari faoliyatining ustuvor yo'nalishlari belgilab berildi [5].

Shuningdek, Davlat rahbarining PF-5505-son Farmoni bilan Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasi tasdiqlandi [6]. Konsepsiyada normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish va qabul qilish jarayonlari sifatini oshirish, shuningdek, ularning ijrosi monitoringini takomillashtirish, norma ijodkorligi jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, norma ijodkorligida "aqli tartibga solish" modeli elementlarini qo'llash, norma ijodkorligi faoliyatining institutsional asoslarini takomillashtirish kabi ustuvor yo'nalishlar belgilab berildi.

Davlatimiz rahbarining "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat institutining faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-462-son qarori bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentiga hisobdor bo'lgan davlat ekspertlik ilmiy-tadqiqot muassasasi maqomidagi Qonunchilik va huquqiy siyosat instituti tashkil etildi [7]. Institut oldiga salmoqli vazifalar qo'yildi. Jumladan, institut O'zbekiston Respublikasi Prezidentining huquqiy siyosatni shakllantirish bo'yicha faoliyatini ilmiy, axborot-tahliliy jihatdan qo'llab-quvvatlashi belgilandi.

Shuni alohida qayd etish joizki, aynan ushbu bosqichda, jamoatchilik manfaati nuqtai nazaridan, huquqiy siyosat qator omillarni ta'minlashini belgilab o'tish mumkin.

Birinchidan, huquqiy siyosat orqali huquqiy maydon (huquqiy olam) yuzaga keladi. Unda fuqaro kundalik hayotida har qanday noqonuniy aralashuv va xatti-harakatlardan, mansabdor shaxslar va boshqa fuqarolarning o'zboshimchaligi hamda zo'ravonligidan himoyalaniadi. Barcha nizo va mojarolar faqat huquqiy yo'l va mexanizmlar orqali hal etiladi, qonunda nazarda tutilmagan usullardan foydalanishga yo'l qo'yilmaydi.

Ikkinchidan, huquqiy siyosat jamiyatni o'zgartirishda muhim vositadir. Masalan, jamiyat rivojlanishi uchun zarur bo'lgan qonunlar aniqlanadi va ularni qabul qilish bo'yicha tashabbus ko'rsatiladi yoxud biror-bir ishlab turgan qonun normalarini takomillashtirish bo'yicha takliflar bildiriladi.

Uchinchidan, chiqarilayotgan qonunlarni jamiyatda og'riqsiz qabul qilish va qo'llash imkonini beradi. Masalan, biror-bir munosabatni tartibga soluvchi qonun dabdurstidan qabul qilinishi oqibatida aholining muayyan toifasi orasida savollar paydo bo'lishi mumkin. Boshqacha aytganda, ayrim qonunlarni jamiyat tayyor bo'lmasdan turib qabul qilishning oldi olinadi [8]. Qonunchilik hujjatlarining jamiyat hayotiga, orzu-istaklariga hamohang bo'lishi ta'minlanadi.

To'rtinchidan, huquqiy siyosat huquqiy davlat, xususan, O'zbekiston Respublikasi tomonidan amalga oshiriladi. Bunda qonunlar faqat xalq

manfaatini ko'zlab qabul qilinishi va "qonun ustuvorligi"ga asoslangan boshqaruvning amaliyotga tatbiq etilishiga erishiladi.

Beshinchidan, jamiyat va davlat hayotining eng muhim masalalarini hal etishda fuqarolarning bevosita va bilvosita ishtiroki ta'minlanadi.

Garchi qonunlarni qabul qilish uchun qonunchilik tashabbusiga (qonun loyihasini Oliy Majlisga kiritish huquqiga) ega bo'lgan subyektlar ro'yxati (Vazirlar Mahkamasi, Oliy sud, Bosh prokuratura va boshqalar) Konstitutsiyada qat'iy belgilab qo'yilgan bo'lsa-da, huquqiy siyosatni shakllantirishda fuqarolik jamiyati institutlari (siyosiy partiyalar, harakatlar, jamoat birlashmalari va hokazo) va fuqarolar (olimlar, turli sohadagi ekspertlar, oddiy fuqarolar) keng ishtirok etadi.

Shunday qilib, huquqiy siyosat umumdavlat siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, qonun chiqaruvchi, ijro etuvchi va sud hokimiyati bilan birgalikda davlat rahbari tomonidan shakllantiriladi va amalga oshiriladi. Bu jarayonda har qanday siyosat huquqiy baza asosida olib borilishi, ya'ni uning huquqiyligi ta'minlanishi kerak. Qonuniy asosga ega bo'lmagan siyosatning qo'llanishi esa uning kuchsiz va zaif bo'lishiga olib keladi. Shuning uchun ham huquqiy siyosatning mavjud bo'lishi davlat va jamiyat rivojlanishi uchun o'ta muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan manbalar

1. Аристотель. Политика. – Москва: Издательство Юрайт, 2025. – 297 с. Текст: электронный // URL: <https://urait.ru/bcode/564099>.
2. Nigmatov K. "Huquqiy siyosat jamiyatga nima beradi?"// <https://yuz.uz/oz/news/huquqiy-siyosat-jamiyatga-nima-beradi>.
3. Исаков Н.В. Правовая политика современной России: проблемы теории и практики: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – Ростов-на-Дону, 2004. – С. 49 // <https://www.dissercat.com/content/pravovaya-politika-sovremennoi-rossii-problemy-teorii-i-praktiki>.
4. Odilqoriyev X.T. Davlat hokimiyatining qonun ijodkorligi sohasidagi huquqiy siyosati // Jurnal: Ўзбекистон қонунчилиги таҳлили ♦ Uzbek law review ♦ Обзор законодательства Узбекистана, 2015. – № 1. – 5-8-б.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat huquqiy siyosatini amalga oshirishda adliya organlari va muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5415-son farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 14.04.2018-y., 06/18/5415/1072-son.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Norma ijodkorligi faoliyatini takomillashtirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5505-son farmoni // <https://lex.uz/docs/3858817#3861945>.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Qonunchilik va huquqiy siyosat institutining faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-462-son qarori // <https://lex.uz/ru/docs/6331771>.
8. Корабельникова Ю.Л., Янин Ю.В. Роль ведомственного нормотворчества в государственном правотворчестве // Журнал: Сетевое издание "Академическая мысль", 2019. – № 1 (6) С.55–58 // <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-vedomstvennogo-normotvorchestva-v-gosudarstvennom-pravotvorchestve>.